

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98: 159.923: 34.06

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЇ КОМПАРАТИВІСТСЬКОГО АНАЛІЗУ НАУКОВИХ «ТЕОРІЙ ПОЛІГРАФА»

Мотлях О.І., д.ю.н., професор

*Науково-навчальний інститут права та психології Національної академії внутрішніх справ,
площа Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
moial27@mail.ru*

Досліджено питання психодіагностики особистості на основі наявних психологічних теорій, які дають природно-наукове пояснення складних процесів, що відбуваються в психіці під експертного під час проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. Проведено компаративістський аналіз основоположних наукових «теорій поліграфа», спрямованих на дослідження психологічних чинників окремих категорій осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, та виявлення їхньої брехні за допомогою поліграфа. Надано оцінку сучасним науковим «теоріям поліграфа» з позиції різних науковців, які зробили свій внесок у цьому напрямі дослідження.

Ключові слова: експерт-поліграфолог, підекспертний, психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа, «теорії поліграфа», психодіагностика особистості, органи досудового розслідування, компаративістський аналіз.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПСИХОДИАГНОСТИКИ ЛИЧНОСТИ С ПОЗИЦИИ КОМПАРАТИВИСТСКОГО АНАЛИЗА НАУЧНЫХ «ТЕОРИЙ ПОЛИГРАФА»

Мотлях А.И.

*Научно-учебный институт права и психологии Национальной академии внутренних дел,
площадь Соломенная, 1, г. Киев, Украина
moial27@mail.ru*

Исследованы вопросы психодиагностики личности на основе существующих психологических теорий, которые дают естественно-научное объяснение сложных процессов, происходящих в психике подэкспертного при проведении психофизиологической экспертизы с использованием полиграфа. Проведен компаративистский анализ основоположных научных «теорий полиграфа», направленных на исследование психологических факторов определенного круга лиц, подозреваемых в совершении уголовных преступлений, и выявление их лжи с помощью полиграфа. Предоставлена оценка современных научных «теорий полиграфа» с позиции различных ученых, которые внесли свой вклад в это направление исследования.

Ключевые слова: психофизиологическая экспертиза с использованием полиграфа, эксперт-полиграфолог, подэкспертный, «теории полиграфа», психодиагностика личности, органы предварительного расследования, компаративистский анализ.

THEORETICAL AND PRAXEOLOGICAL BASES OF PSYCHODIAGNOSTICS OF PERSONALITY FROM THE POSITION OF COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SCIENTIFIC “THEORY OF POLYGRAPH”

Motliakh A.I.

*Research and training institute for law and psychology National academy of internal affairs,
sq. Solomianska, 1, Kyiv, Ukraine
moial27@mail.ru*

Psychodiagnostics as a branch of psychology enables to explore methods of recognition and measurement of individual psychological characteristics of individual (personality traits and characteristics of intelligence), the theory and practice of determining psychological diagnosis. It occupies an important place in the process of psychophysiological examination using polygraph to identify possible lie of suspects in conditions of an open criminal proceedings relating to the investigation of the offense and registered in the Unified Register of Pre-Trial Investigations of Criminal Offenses. Psychodiagnostics of personality is based on existing psychological theories that give natural and scientific explanation and justification of the complex processes that occur in the psyche of the subject, whose physiological reactions are clearly recorded by the scientific and technical instrument – polygraph.

Patterns of emotional response of persons to external stimuli applied by polygraph expert to the subject formed the basis for the formation of certain “theories of polygraph”. We can already reckon up more than thirty of them.

American polygraphists offered their division into two components: theories based on motivational and emotional factors as the most important determinants of psychophysiological differentiations and theories based on cognitive factors. Russian and Ukrainian researchers of polygraph extended these theoretical knowledge and classified them in two directions: theories based on the recognition of affective and motivational processes where the main factors determining the nature of the use of polygraph (“theory of punishment threats”, “conflict theory” and “conditional reflex theory”) and the theories based on cognitive factors or processes (“activation theory” and “dichotomization theory”). Despite the individuality of outlined above scientific “theories of polygraph”, in general, they are treated as a single, indivisible complex process that makes it possible to call and check the physiological responses of the subject on the offered by a polygraph expert relevant stimuli during psychophysiological examination using polygraph. The first direction of scientific “theories of polygraph” determines the emotional stress of the subject of examination by means of the level of motivation and psychophysiological support. It varies depending on the nature of the flow of physiological processes in the subject and is reflected in the results of the expert evaluation, taking into account the individual characteristics of the nervous system. Instead, the second direction of “theories of polygraph” is more focused on “the guilty knowledge” of the subject of examination in a particular case of investigation of criminal offenses. In case of detecting such knowledge of a person, feature of a certain event will have special significance for him and the polygraph will record it, and vice versa – the lack of knowledge of the subject regarding a crime will not cause any physiological reaction, which will indicate innocence of the latter in the criminal offenses.

Key words: expert polygraphist, subject of examination, psychophysiological examination using polygraph, “polygraph theory”, psychodiagnosics of personality pre-trial investigation, comparative analysis.

Загально визнано, що психодіагностика є галуззю психології, яка вивчає способи розпізнавання й вимірювання індивідуально-психологічних особливостей людини (властивостей особистості та особливостей інтелекту), теорію й практику визначення психологічного діагнозу. Потреба в цій галузі виникла внаслідок необхідності розуміння психології особи, а саме фігуранта кримінального процесу, щодо якого існує підозра про його причетність до події вчиненого та зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань кримінального правопорушення. Недостатність або об'єктивна неможливість зібрання додаткових інформаційних даних досудовим слідством у конкретному відкритому кримінальному провадженні, а також перевірка непідтверджених, суперечливих фактичних даних спонукають компетентні органи до залучення спеціальних наукових знань інших галузей, зокрема поліграфології, основу якої становить психодіагностування особистості.

Слідчі не так часто, проте ініціюють призначення й проведення психофізіологічних експертиз із використанням поліграфа (далі – ПФЕВП), тим самим опосередковано здійснюючи виявлення відповідних якостей та особливостей, сильних і слабких сторін підекспертної особи в розслідуваному злочині. Отримані дані у вигляді висновків експертів-поліграфологів слідчі аналізують і подекуди використовують для прийняття процесуальних рішень. Однак у зв'язку з практичною відсутністю в Україні нормативно-правового регулювання поліграфа та діяльності, пов'язаної з його використанням, у багатьох випадках вони слугують стримуючим чинником для органів досудового слідства й суду щодо ініціювання перед експертами-поліграфологами проведення ПФЕВП. Це зумовлюється тим, що вони до кінця не розуміють зміст такої експертної діяльності та місце отриманих нею даних у системі зібраних доказів у кримінальному процесі України.

З метою усунення уповноваженими законом розслідувати кримінальні правопорушення особами наявних прогалин у знаннях необхідним є розкриття внутрішніх процесів психодіагностики особистості як складової ПФЕВП.

Дослідження основних засад цього питання знайшло відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених В.І. Барка, Л.М. Балабанова, В.О. Варламова, С.К. Делікатного, Ю.Б. Ірхіна, Є.П. Ільїна, М.Л. Костенка, Я.В. Комісарової, Т.Р. Морозової, А.Ю. Молчанова, Д.Й. Никифорчука, П.П. Підюкова, Ю.І. Холодного та інших.

Метою статті є дослідження питання, пов'язаного з аналізом психодіагностування особистості на основі наявних психологічних теорій, які дають природно-наукове пояснення й обґрунтування складних процесів, що відбуваються в психіці підекспертного, психофізіологічні реакції яких реєструє поліграф.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі завдання:

- розглянути окремі наукові «теорії поліграфа», спрямовані на вивчення психодіагностичних процесів особистості, схильної говорити неправду, та їх виявлення під час проведення ПФЕВП;
- проаналізувати зміст деяких «теорій поліграфа» на основі використання відповідних стимулів (подразників), застосованих експертом-поліграфологом до підекспертного, та розкрити їх особливості;

- дослідити специфіку психофізіологічних процесів, які виникають у підекспертного у вигляді емоційного реагування на запропоновані експертом-поліграфологом стимули (подразники) під час проведення ПФЕВП, діяльність яких спрямована на виявлення в особи можливого прихованого змісту її причетності до розслідуваної події з метою уникнення кримінального покарання.

На початку 1990-х років за кордоном (переважно в США) сформувалася значна кількість наукових теорій та окремих концепцій, пов'язаних із засадами формування «брехні в людині». Ці теорії спрямовувалися на дослідження психологічних чинників окремих категорій осіб, запідозрених у вчиненні кримінальних правопорушень, та виявлення їх брехні за допомогою технічних засобів, зокрема й поліграфа. Психологи, психофізіологи та поліграфологи дослідили й проаналізували закономірності емоційного реагування на зовнішні стимули (подразники) осіб, щодо яких було призначено ПФЕВП, що в подальшому послугувало підґрунтям для утворення окремих «теорій поліграфа». На сьогодні існує понад тридцять різноманітних теоретичних підходів, у яких розглядаються психодіагностичні питання, пов'язані з психофізіологічними процесами організму людини, схильної до неправди. Найбільш відомими з них є такі:

- 1) «теорія загрози покарання». Її зміст полягає в тому, що загроза покарання за вчинений особою злочин є головним (проте не єдиним) чинником, який активізує відповідні реакції організму підозрюваного під час проведення експертних досліджень або експертиз із використанням поліграфа;
- 2) «теорія активації». В основу цих знань покладено твердження, що кожне з поставлених запитань має свій рівень активації нервових процесів в організмі людини, відповідно, має індивідуальний рівень реагування на них;
- 3) «умовно-рефлекторна теорія». Її суть зводиться до життєвого досвіду людини з огляду на знання, переконання в тому, що вчинена нею злочинна дія обов'язково тягне за собою кримінальне покарання [1].

Практично загальним для наявних «теорій поліграфа» є те, що всі психофізіологічні реакції людини під час проведення ПФЕВП розглядаються як єдиний, неподільний комплексний процес. При цьому основним чинником, що визначає її емоційну напругу, є рівень мотивації та психофізіологічного забезпечення. Американськими вченими-поліграфологами на основі означених вище теорій запропоновано поділ на дві складові теоретичних концепцій аналізованого питання:

- теорії, які спираються на мотиваційні й емоційні фактори як найважливіші детермінанти психофізіологічної диференціації;
- теорії, що базуються на когнітивних факторах.

Російські вчені Л.М. Балабанова, С.І. Оглоблін, А.Ю. Молчанов, Ю.І. Холодний до запропонованих «теорій поліграфа» додають власні обґрунтування. Вони пропонують їх класифікувати за двома напрямками:

- теорії, засновані на визнанні афективно-мотиваційних процесів, у яких головними чинниками визначаються сутність застосування поліграфа («теорія загрози покарання», «теорія конфлікту» та «умовно-рефлекторна теорія»);
- теорії, які спираються на когнітивні фактори або процеси («теорія активації» та «дихотомізаційна теорія»).

Перша група теорій поєднує мотиваційні й емоційні фактори, що є визначальними під час проведення ПФЕВП. Характер перебігу фізіологічних процесів в особи змінюється залежно від рівня її мотивації, що позначається на отриманих результатах проведеної експертизи, а також функціональному стані її організму й індивідуальних особливостях нервової системи підекспертного [2, с. 51-54]. При цьому ступінь емоційного напруження особи прямо залежить від величини певної потреби, яку вона бажає задовольнити, і різниці між обсягом інформації, необхідної для задоволення цієї потреби, та обсягом інформації про наявні можливості підекспертного для задоволення потреб, що існують на сьогодні. Тобто під час проведення ПФЕВП відбувається процес фактичного вимірювання рівня емоційної напруги, що виникає в особи внаслідок фізіологічного реагування на стимули (подразники). Проявлений особою психологічний стрес через зміну її психологічних показників виявляє й фіксує поліграф.

Обґрунтування засад цієї теорії побудоване на наукових працях П.В. Симонова, який ще в 1965 році охарактеризував її як «інформаційну теорію емоцій». Учений довів, що бажання уникнути особою відповідальності за вчинений нею злочин зумовлює виникнення в неї потреби володіти максимальним обсягом інформації щодо ступеня обізнаності слідством з обставинами кримінального правопорушення. Повна чи часткова відсутність інформації про хід розслідування породжує зростання рівня емоційного напруження в підозрюваного [3, с. 65-66]. Однак, на думку експертів-поліграфологів Конгресу США, найбільш визнаною нині є «теорія загрози покарання». Це обґрунтовується тим, що підекспертний під час проведення ПФЕВП виражає сильний страх своєю неправдивою відповіддю на поставлене експертом-поліграфологом запитання. При цьому характер перебігу фізіологічних процесів у нього змінюється у зв'язку з активізацією діяльності нервової системи (супроводжується розширенням зіниць очей, зростанням пульсу й артеріального тиску, розширенням бронхів тощо). У межах зазначеної теорії вважається, що відповідні фізіологічні зміни організму підекспертного завжди матимуть місце, коли особа відчуватиме страх викриття в неї неправди. Щодо «теорії загрози покарання» Л. Мерсі писав: «Якщо на питання суб'єкт дає неправдиву відповідь, заперечує свою причетність до злочину, страх викриття істини викликає зміни у функціях систем, які фіксуються поліграфом, що й дозволяє оператору спостерігати фізіологічні реакції, які можуть співвідноситися з брехнею» [4, с. 138]. Так, неправдива відповідь на запитання та страх бути викритим спричиняють функціональні зміни організму людини, тим самим дозволяючи спостерігати фізіологічні реакції підекспертного через поліграф, що можуть бути віднесені експертом-поліграфологом до брехні. Відсутність реакції в особі на застосовувані стимули (подразники) під час проведення ПФЕВП означає, що суб'єкт говорить правду. Учений-поліграфолог Р. Девіс, трактуючи природу цієї теорії, наголошував, що фізіологічна реакція людини асоціюється зі станом її невизначеності. Можна припустити, що брехня, вимовлена з достатньою впевненістю й визначеністю, не викликає сильної реакції в особі. З іншого боку, неправда, вимовлена без будь-якої надії на успіх, супроводжується певними труднощами для особи [5].

До цього класу «теорій поліграфа» належить також концепція теорії конфлікту, в основу якої було покладено ідеї академіка О.Р. Лурії. Досліджуючи її, учений наголошував: «Емоції пов'язані не лише із самою подією злочину, а й з окремими його деталями, які виявляються емоційно забарвленими для злочинця та практично не стосуються помилково підозрюваного. Важливо також те, що злочинець намагається приховати не лише свою участь у злочині, а й пов'язані з ним переживання. Штучна активація одного з елементів цього комплексу, навіть проти волі суб'єкта, автоматично відтворює у свідомості всі інші елементи» [6, с. 37]. Науковець дійшов висновку, що стан психічного потрясіння для підекспертного, обтяжений необхідністю приховувати її реальний зміст та обмежений страхом самовикриття, що створює гострий афект напруги, безперечно, є одним із факторів визнання вини. Ідеї О.Р. Лурії було трансформовано американськими дослідниками в «теорію конфлікту», яка встановлює, що сильні фізіологічні потрясіння матимуть місце, коли одночасно активуються дві несумісні тенденції реагування: тенденція говорити неправду та тенденція запевняти в щирості сказаного. Згідно з «теорією конфлікту» характер перебігу фізіологічних процесів у підекспертної особи змінюється у зв'язку з внутрішнім конфліктом, викликаним одночасним виникненням у неї двох протилежних за своєю спрямованістю психологічних установок: говорити правду про обставини встановлюваної події злочину та висловлювати неправду про свою причетність до неї. У межах зазначеної теорії вважається, що причетна до розслідуваної події злочину особа, з одного боку, повинна перебувати в стані вираженого афективного напруження, викликаного необхідністю заперечення своєї вини й страхом викриття, а з іншого – її зізнання може усунути наявний гострий психологічний дискомфорт. Викладене призводить до розбалансування компенсаторних механізмів організму підекспертного під час проведення ПФЕВП та розвинення в нього чітко виражених фізіологічних реакцій у відповідь на пред'явлення значимих стимулів (подразників).

Завершує клас мотиваційно-емоціональних теоретичних концепцій «умовно-рефлекторна теорія». У її основі лежать принципи, започатковані І.П. Павловим. Особливістю цієї теорії є те, що «критичні запитання», поставлені експертом-поліграфологом перед підекспертним, викликають у нього сильне фізіологічне реагування, обумовлене обставинами події минулого та її деталями. Чим складніший злочин відбувся, тим сильнішою буде реакція особи. Згідно з «умовно-рефлекторною теорією» характер перебігу фізіологічних процесів у підекспертного змінюється у зв'язку з виникненням у нього асоціацій між значимим стимулом (подразником) та його власним або запозиченим кримінальним досвідом. Тобто суб'єктивне ставлення особи до розслідуваної події злочину може набуватися за рахунок як свого, так і чужого кримінального досвіду, тим самим впливаючи на виразність її емоційного напруження, а отже, і на фізіологічні показники, які зафіксує поліграф.

Другий напрям дослідження «теорій поліграфа» – це ті, які спираються на когнітивні фактори, поєднуючи в собі активаційні й дихотомізаційні процеси та пов'язані з ними теоретичні обґрунтування: «теорія активації» та «дихотомізаційна теорія». Згідно з першою психофізіологічною реакцією в підекспертного виникають через різні активаційні сили представлених експертом-поліграфологом стимулів (подразників) під час проведення ПФЕВП. Для обґрунтування «теорії активації» використовується поняття «знання винного», тобто ознака певної події матиме особливе значення для винного підекспертного. Вона сигналізуватиме свою важливість через рефлекс, який буде сильнішим із-поміж інших його проявів на поставлені перед особою запитання. Усі показники поліграфа відображатимуть однаковий характер, якщо особа не володіє «знаннями винного». Поставлені експертом-поліграфологом запитання викликатимуть звичайні орієнтовані рефлекси в підекспертного, що згасатимуть за наступних повторень одного й того ж запитання у відповідній послідовності. Характер перебігу фізіологічних процесів в особі змінюватиметься залежно від ступеня зв'язку значимого для неї стимулу (подразника) щодо конкретних обставин встановлюваної події злочину. В основу зазначеної теорії покладено те, що лише причетна до розслідуваного кримінального правопорушення особа володіє інформацією щодо конкретних обставин такої події, а отже, лише вона демонструватиме стійкі орієнтувальні реакції на значимі для неї запитання, тоді як непричетна особа однаково реагуватиме як на значимі, так і на нейтральні запитання [7, с. 403-404].

З викладеного постає, що зовнішній стимул (подразник) надає підекспертному інформацію, яка йому відома, і вона обов'язково викличе в нього відповідну психологічну реакцію, що значно перевищить аналогічну реакцію на незначиме для неї запитання. Саме цим визначається когнітивний елемент «теорії активації». У ньому експертом-поліграфологом акцент більше зосереджується на інформації, якою володіє підекспертний, ніж на його емоціях, страху чи висловленій брехні. Хоча слід зазначити, що ця теорія не знайшла широкого визнання серед дослідників поліграфа. Зокрема, провідні американські поліграфологи 1940-1970-х років Дж. Рейд і Ф. Інбау вважали, що вона може бути домінуючою лише в лабораторних експериментах, а не в проведених експертизах [1].

Другою когнітивною теорією поліграфа є «дихотомізаційна теорія». Її розробниками були Г. Бен-Шахар та І. Ліблїч. У ній характер перебігу фізіологічних процесів підекспертного змінюється залежно від відносної частоти пред'явлення особі значимих стимулів (подразників). Основу «дихотомізаційної теорії» становить виявлення причетності підекспертного до розслідуваної події злочину через виконання ПФЕВП, у результаті якої особа розпочне демонструвати індивідуальне як мимовільне, так і немимовільне «звикання» до значимих і нейтральних стимулів (подразників), застосовуваних експертом-поліграфологом. Тобто підекспертний по-різному демонструватиме свої психофізіологічні реакції, відповідаючи на запитання в кожному блоці тесту, оскільки в нього відбулося так зване «звикання» до значимих і нейтральних стимулів (подразників), що й зафіксує поліграф.

Слід зазначити, що розглянуті «теорії поліграфа» не є вичерпними спробами вчених створити належну теоретичну основу психодіагностування особистості за допомогою поліграфа. Так, канадський дослідник Р. Хелсгрейв ще в 1982 році розробив три теорії для пояснення психічного напруження особи під час висловлення нею брехні:

- «теорію кількості інформації», яка встановлює найбільш високе збудження підекспертного під час пред'явлення йому відповідних стимулів (подразників) та активується в процесі висловленої ним брехні. Згідно із цією теорією характер перебігу фізіологічних процесів у підекспертного змінюється залежно від обсягу інформації, яка привертає його увагу під час проведення ПФЕВП, та активізується під час брехні;
- «теорію повернення труднощів», яка визначає, що неправдива інформація підекспертного є більш складною для відтворення, ніж достовірна, і це посилює збудження його емоційного стану. Тобто характер перебігу фізіологічних процесів в особі під час проведення ПФЕВП змінюється у зв'язку з труднощами, пов'язаними з поверненням підекспертного до неправдивої інформації;
- «теорію новизни», що базується на даних, які використовуються для збільшення психічної напруги підекспертного шляхом виникнення в нього нової асоціації для надання неправдивої відповіді на запитання експерта-поліграфолога. При цьому фізіологічні процеси в особі під час виконання ПФЕВП змінюються у зв'язку з виникненням нових асоціативних ознак, пов'язаних із виголошенням нею неправдивої відповіді на певні стимули (подразники) [8].

У дослідженні «теорій поліграфа» мають місце «орієнтаційна теорія», запропонована М. Клейнером, та розроблена на її основі польськими науковцями концепція виявлення слідів пам'яті, що є

важливою складовою проведення ПФЕВП. До цієї теорії долучив свої знання російський поліграфолог Ю.І. Холодний, який сформулював власну «теорію цілеспрямованого тестування пам'яті». У ній учений доводить, що образи подій чи явищ, які зберігаються в пам'яті підекспертного, можуть цілеспрямовано актуалізуватися за допомогою цільової установки й виявляються за фізіологічними реакціями, що виникають у відповідь на пред'явлені особі спеціальним чином підібрані й згруповані стимули (подрозники) [7, с. 405-409].

Науковець вбачає й обґрунтовує своєрідний психофізіологічний феномен, який полягає в застосуванні експертом-поліграфологом до підекспертного зовнішнього стимулу (подрозника). Саме за допомогою нього в конкретно визначеній ситуації особа зреагує на інформацію, яка стосується події й деталей розслідуваного злочину. Результатом такої дії є ідеальний слід відображення пам'яті людини, який стійко викликає фізіологічну реакцію підекспертного, що перевищує реакції на однорідні стимули (подрозники) за створених аналогічних умов, проте які не пов'язані зі згаданою подією та не містять ситуаційно значимої інформації.

У компаративістському аналізі «теорій поліграфа» слід відзначити також розробки українських дослідників В.І. Барка, Ю.Б. Ірхіна, Д.Й. Никифорчука, П.П. Підюкова та запропоновану ними «теорію психологічного комплексу». Її зміст полягає в тому, що перебіг фізіологічних процесів підекспертного прямо залежить від значущості інформації, яку він намагається приховати [9, с. 96]. З точки зору психофізіології аналіз механізму «внутрішніх», тобто прихованих від безпосереднього сприйняття, процесів передбачає виявлення їх взаємозв'язку з одночасними доступним для сприйняття «зовнішніми» процесами, у яких механізм «внутрішніх» процесів знаходить своє вираження. Поява яскраво виражених, інтенсивних реакцій на ті чи інші стимули (подрозники) показує правильність підібраних експертом-поліграфологом запитань підекспертній особі під час проведення ПФЕВП. При цьому запис психофізіологічних реакцій особи чітко показує, що саме цей стимул (подрозник) є для підекспертного значимим. Тобто «зовнішні» зміни реакцій психодіагностування особи опосередковано вказують на внутрішні психічні процеси її організму під впливом застосовуваних до неї стимулів (подрозників). При цьому пам'ять забезпечує збереження різних життєвих модифікацій на основі формування її уявних слідів, які характеризують здатність до фіксації інформації та її подальшого відтворення.

Узагальнюючи викладене, доходимо таких висновків:

- 1) сформовані наукові «теорії поліграфа» являють собою цілісний комплекс взаємопов'язаних психодіагностичних процесів емоційного реагування індивідуумів на зовнішні стимули (подрозники), які застосовуються до підекспертних осіб, схильних до неправди, та виявлення її під час проведення ПФЕВП;
- 2) зміст проаналізованих «теорій поліграфа» є динамічним психологічним процесом пізнання людини, особливо в складних життєвих ситуаціях, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень;
- 3) розкриття внутрішніх психофізіологічних процесів особистості під час проведення ПФЕВП дає можливість експерту-поліграфологу краще зрозуміти, що являє собою підекспертний та чи є в його діях прихований зміст уникнути покарання за вчинений і розслідуваний досудовим слідством злочин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Холодний Ю.И. Опрос с использованием полиграфа и его естественнонаучные основы [Электронный ресурс] / Ю.И. Холодний // Вестник криминалистики. – 2005. – № 4. – С. 39-48. – Режим доступа : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=773&lvl=02.13>.
2. Варламов В.А. Полиграф «детектор лжи» / В.А. Варламов. – Краснодар : "Советская Кубань", 1999. – 350 с.
3. Оглоблин С.И. Инструментальная «детекция лжи» / С.И. Оглоблин, А.Ю. Молчанов. – М. : Ньюанс, 2004. – 464 с.
4. Костенко М.Л. Психологічний інструментарій діагностики та ідентифікації дезінформації у практичній діяльності співробітників правоохоронних органів / М.Л. Костенко // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 5. – С. 136-141.
5. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб : Питер, 2001. – 752 с.

6. Лурия А.Р. Этапы пройденного пути : науч. автобиограф. / А.Р. Лурия ; под. ред. Е.Д. Хомской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 184 с.
7. Оглоблин С.И. Инструментальная «детекция лжи»: академический курс / С.И. Оглоблин, А.Ю. Молчанов. – Ярославль : Ньюанс, 2004. – 464 с.
8. Балабанова Л.М. Судебная патопсихология [Электронный ресурс] / Л.М. Балабанова. – Режим доступа : <http://yurpsy.by.ru/help/bib/balab/13.htm>.
9. Барко В.І. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. / Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Никифорчук Д.Й., Підюков П.П. – К. : Київський юридичний інститут, 2005. – 244 с.

REFERENCES

1. Kholodnyy, Yu.I. (2005), "The survey using the polygraph and its natural science basics", *Vestnik kriminalistiki*, no. 4, pp. 39-48, available at : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=773&lvl=02.13>.
2. Varlamov, V.A. (1999), *Poligraf «detektor lzhi»* [Polygraph "lie detector"], "Sovetskaya Kuban", Krasnodar, Russia.
3. Ohloblin, S.I. and Molchanov, A.Yu. (2004), *Instrumentalnaya «detektsiya lzhi»* [Instrumental "lie detection"], Nyuans, Moscow, Russia.
4. Kostenko, M.L. (2009), "Psychological tools for diagnosis and identification of misinformation in the practice of law enforcement", *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi oborony Ukrainy*, no. 5, pp. 136-141.
5. Plin, E.P. (2001), *Emotsii i chuvstva* [Emotions and feelings], Piter, Saint Petersburg, Russia.
6. Luriya, A.R. (1982), *Etapy proydennoho puti : nauchnaya avtobiografiya* [Stages of distance traveled : Scientific Autobiography], Izd-voMoscow university, Moscow, Russia.
7. Ohloblin, S.I. and Molchanov, A.Yu. (2004), *Instrumentalnaya «detektsiya lzhi» : akademicheskii kurs* [Instrumental "lie detection" : academical course], Nyuans, Yaroslavl, Russia.
8. Balabanova, L.M. "Trial pathopsychology", available at : <http://yurpsy.by.ru/help/bib/balab/13.htm>.
9. Barko, V.I., Irkhin, Yu.B., Nikiforchuk, D.Y. and Pidyukov, P.P. (2005), *Upravlinnya personalom orhaniv vnutrishnikh sprav (psikholoho-pedagogichnyi aspekt) : navch. posib.* [Human Resource Management of the Interior (psychological and pedagogical aspect) : tutorial], Kievan legal institute, Kyiv, Ukraine.

УДК 343.1 (477)

МІСЦЕ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ЯК ОЗНАКА ЙОГО ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Вапнярчук В.В., к.ю.н., доцент

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
3383@i.ua*

У статті з позиції авторського розуміння сутності кримінального процесуального доказування (зокрема, щодо необхідності комплексного дослідження його суб'єктивної й об'єктивної сторони) розглядається одна з обов'язкових ознак останньої – місце здійснення доказової діяльності в кримінальному провадженні. Місцем доказування пропонується вважати фізичний простір, на якому провадяться дії, що входять до об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування. Цим простором є не тільки певна територія, а й простір, який характеризується певним правовим статусом, що, зокрема, залежить від правового положення певного суб'єкта доказування. Докладно розглядаються сутність і види підслідності та підсудності, а також окремі питання щодо місця здійснення певних процесуальних дій і прийняття певних процесуальних рішень.
Ключові слова: місце доказування, підслідність, підсудність, відомча підслідність, кваліфікаційна ознака, суб'єктивна (персональна) ознака, альтернативна ознака.